

14. Коммерческое право: Учебник / Под ред. В.Ф. Попондопуло, В.Ф. Яковлевой. – СПб.: Изд-во С.-Петербург. ун-та, 1998. – Ч. II. – 480 с.
15. Про затвердження Положення про порядок надання дозволу на виконання будівельних робіт: Наказ Державного комітету будівництва, архітектури та житлової політики № 273 від 05.12.2000 р. // Офіційний вісник України. – 2000. – № 52. – Ст. 2298.
16. Доценко-Белоус Н. Правовая энциклопедия инвестирования строительства: Практ. пособие. – К.: Юрид. практика, 2006. – 544 с.

УДК 346.2:34.048

В.С. Петренко

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВИЗНАННЯ НЕДІЙСНИМИ УСТАНОВЧИХ ДОКУМЕНТІВ

Питання законодавчого регулювання складу і змісту установчих документів суб'єктів господарювання стають дедалі більш важливими. Установчі документи відіграють визначальну роль у встановленні правового статусу суб'єкта господарювання, комплексу його прав та обов'язків, визначенні його відносин із засновниками та засновників між собою, встановленні інших важливих положень щодо його існування. Вони засвідчують виникнення та існування суб'єкта господарювання як суб'єкта права. Лише установчі документи можуть визначити обсяг правоздатності суб'єкта господарювання, види здійснюваної ним діяльності, можуть надати відомості про осіб, які уповноважені укладати угоди від його імені, тощо.

Господарський та Цивільний кодекси України, що набрали чинності з 1 січня 2004 р., містять низку законодавчих положень, які мають бути розвинуті в законодавстві. Це стосується і вимог до установчих документів суб'єктів господарювання. У Господарському кодексі (далі – ГК України) та Цивільному кодексі (далі – ЦК України) питанню установчих документів суб'єктів господарювання приділяється велика увага. Крім цих кодексів, вимоги до установчих документів визначаються і в спеціальному законодавстві, зокрема в Законах України «Про господарські товариства», «Про благодійництво і благодійні організації», «Про фермерське господарство» тощо. Крім того, численні нормативно-правові акти, які визначають вимоги до установчих документів залежно від виду суб'єкта господарювання, створюють серйозні труднощі при створенні юридичної особи. Адже вимоги до установчих документів, наприклад господарських товариств, зазначені у трьох нормативно-правових актах – ГК та ЦК України, Законі України «Про господарські товариства», в яких вони дублюються, а в деяких випадках не збігаються і створюють колізії.

У сучасних наукових дослідженнях правову природу, склад і зміст установчих документів аналізували С.М. Грудницька, О.Р. Кибенко, О.Є. Орлова, О.А. Підпригора, І.В. Спасибо-Фатеева, А.С. Удовиченко та інші автори. Серед досить відомих теоретичні розробки Б.П. Архіпова, Н.В. Козлової,

В.І. Маркова, Д.І. Степанова, І.Т. Тарасова, В.І. Татькова, Г.В. Цепова, О.С. Янкової тощо. Однак багато правових аспектів установчих документів залишилися поза увагою авторів.

Метою цієї статті є аналіз деяких аспектів визнання недійсними установчих документів суб'єктів господарювання, які є, на нашу думку, корпоративними правочинами або індивідуальними (ненормативними) правовими актами, що тягне необхідність врахування цих відмінностей при застосуванні норм про недійсність правочинів до установчих документів суб'єктів господарювання або відповідних норм при визнанні їх незаконними та скасуванні.

Питання про правову природу статуту та засновницького договору як установчих документів суб'єкта господарювання залишається дискусійним у науці.

У даний час сформувався дві прямо протилежні точки зору з цього питання.

Більшість сучасних правознавців, як і раніше, вважають статут будь-якого суб'єкта господарювання – юридичної особи нормативним актом, хоча і локального характеру [3, с. 85; 4, с. 107; 6, с. 437; 2, с. 24; 9, с. 12; 7, с. 22-26; 8].

Приводом засумніватися в такому підході до визначення правової природи установчих документів послужив випадок із судової практики. Останні кілька років була досить поширеною практика визнання в судовому порядку недійсними установчих документів суб'єктів господарювання за позовами державних податкових інспекцій, при цьому суди застосовували до спірних правовідносин норми матеріального права про недійсність правочинів. Однак якщо установчі документи суб'єкта господарювання є локальними нормативними актами і не відповідають вимогам закону, то до них не можуть застосовуватися положення про недійсність правочинів, такі установчі документи повинні визнаватися судом незаконними і скасовуватися (за аналогією з положеннями ст.ст. 21, 393 ЦК України).

Категорія локального нормативного акта як джерела права існує в сучасному адміністративному [1, с. 226-244] і трудовому праві [5, с.4]. Однак локальні нормативні акти приймаються органами юридичної особи, а статут односторонньо затверджується його засновниками, коли рішення про створення юридичної особи вже прийняте, але сама юридична особа ще не зареєстрована.

Звичайно, саме поняття джерела права є предметом наукових дискусій. Однак ні правова наука, ані чинний Цивільний кодекс України, що містить вичерпний перелік джерел цивільного права, так само як і Господарський кодекс України, не передбачають локальних нормативних актів як джерел права.

Таким чином, чинне законодавство не передбачає право громадян і юридичних осіб створювати норми права, невідомо йому і поняття локального нормативного акта.

Широко поширеним та історично першим є розуміння статуту юридичної особи як договору або правового феномена, заснованого на договорі чи такого, що містить у собі договір (елемент договору). Така точка зору підтримувалася як дореволюційною цивілістикою, так і зарубіжною доктриною.

Разом з тим категоричне твердження, начебто статут є договором, уявляється невірним.

По-перше, важко визнати договором статут суб'єкта господарювання, створеного одним засновником. Очевидно, що статут будь-якого суб'єкта господарювання, що має одного засновника, не можна вважати договором.

По-друге, договірна теорія статуту не може пояснити передбачену законодавством багатьох країн можливість зміни статуту за рішенням не всіх, а більшості засновників (учасників).

По-третє, зазнає критики договірне трактування підписки на акції. Учасника акціонерного товариства, що протягом декількох днів купує і продає всі свої акції, не можна розглядати як сторону, що домовляється з іншими акціонерами.

Таким чином, статут суб'єкта господарювання не є ні договором, ані локальним нормативним актом.

Для визначення природи статуту суб'єкта господарювання потрібно враховувати, які суб'єкти виступили його засновниками, в якому порядку був затверджений статут.

Статут суб'єкта господарювання – юридичної особи, заснованого єдиним засновником – громадянином чи юридичною особою, є одностороннім корпоративним правочином.

Статут суб'єкта господарювання – юридичної особи, створеного двома і більш засновниками (серед яких можуть бути громадяни, юридичні особи, суб'єкти публічного права), варто визнати багатостороннім корпоративним правочином, що не є договором. При цьому під правочином варто розуміти дію особи, спрямовану на виникнення, зміну або припинення цивільних прав і обов'язків (ст. 202 ЦК).

Правочини можуть бути дво- чи багатосторонніми (договори) і односторонніми. Виходячи з цього, прийнято вважати, що будь-який двосторонній чи багатосторонній правочин є договором. Однак дане твердження неабсолютно, оскільки терміни «двосторонній правочин» і «договір» нерівнозначні. Теоретично можуть існувати двосторонні й навіть багатосторонні правочини, що не є договорами, зокрема дво-, багатосторонні розпорядницькі правочини (розходження між зобов'язальними і розпорядницькими правочинами проводиться в німецькій, французькій, а також російській правовій доктрині).

З урахуванням викладеного немає сумнівів, що затвердження статуту єдиним засновником є одностороннім розпорядницьким корпоративним правочином організаційно-господарського характеру. Рішення загальних зборів засновників про затвердження статуту суб'єкта господарювання є багатостороннім корпоративним правочином самих засновників (учасників), що стає обов'язковим не тільки для кожного з них, але також для самого суб'єкта господарювання і суб'єктів, що виконують функції його органів як учасників корпоративних правовідносин.

Таким чином, коли суб'єкт господарювання засновується одним чи декількома (двома і більш) громадянами і/чи юридичними особами, що самі затверджують його статут, можна дійти висновку, що прийнятий і підписаний засновниками (громадянами і/чи юридичними особами) статут юридичної особи становить собою документ, що оформлює вчинений засновниками (учасниками)

односторонній чи багатосторонній корпоративний правочин, що встановлює і регламентує корпоративні правовідносини між суб'єктом господарювання, його засновниками (учасниками) й особами, що виконують функції його органів, створюючи для них корпоративні права й обов'язки. Статут може породжувати правові наслідки і для третіх осіб, що не є учасниками корпоративних правовідносин.

Будучи корпоративним правочином, статут породжує не зобов'язальні, а корпоративні правовідносини, коло учасників яких набагато ширше, ніж коло учасників правочину (засновників). У корпоративні правовідносини виявляються залученими не тільки засновники (учасники), але також сам суб'єкт господарювання і суб'єкти, що здійснюють функції його органів.

Нормативний характер статуту будь-якого суб'єкта господарювання, який відзначають багато правознавців, пояснюється кількістю умов, імперативно визначених законами про окремі види юридичних осіб.

Затверджуваний актом компетентного органу державної влади статут юридичної особи, єдиним засновником якого виступає суб'єкт публічного права, не має нормативного характеру. Статут суб'єкта господарювання – юридичної особи, що засновується єдиним засновником, є одностороннім корпоративним правочином. Статут суб'єкта господарювання – юридичної особи, створеного двома і більш засновниками, варто визнавати багатостороннім корпоративним правочином, що не є договором.

Таким чином, необхідно враховувати правову природу установчих документів та застосовувати норми про недійсність правочинів до установчих документів суб'єктів господарювання, які за своєю правовою природою є корпоративними правочинами, якщо вони не відповідають вимогам закону. Установчі документи суб'єктів господарювання, які є індивідуальними (ненормативними) правовими актами, якщо вони не відповідають вимогам закону, повинні визнаватися незаконними та скасовуватися.

Література

1. Административное право: Учебник / Под ред Ю.М. Козлова, Л.Л. Попова. – М.: Инфра-М, 2000. – 258 с.
2. Бакшинкас В.Ю., Дедов Д.И., Карелина С.И. Правовое регулирование деятельности акционерных обществ (Акционерное право). – М.: Брандес, 1998. – 421 с.
3. Долинская В.В. Акционерное право. – М.: Академия, 1997. – 544 с.
4. Долинская В.В. Предпринимательское право: Учебник. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Академия, 2004. – 208 с.
5. Законодавство України про працю / Г.І. Чанишева. – О.: Латстар, 2001. – 232 с.
6. Предпринимательское (хозяйственное право): Учебник: В 2. т. Т. 1 / Отв. ред. О.М. Олейник. – М.: Юристъ, 1999. – 727 с.
7. Татьков В.І. Правова природа статуту акціонерного товариства: теоретичні аспекти // Правничий часопис Донецьк. ун-ту. – 2000. – № 2 (5). – С. 22-26.
8. Шиткина И.С. Правовое регулирование деятельности коммерческих организаций внутренними (локальными) документами. – М.: Статут, 2003. – 379 с.
9. Эбзеев Б.Б. Участие акционерных обществ в гражданском обороте: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2001. – 22 с.